

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

**ΤΕΛΟΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ
ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ**

Άφιέρωμα στους
Καταστασιακούς

ΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΙΚΑ ΜΙΚΡΟΜΑΓΑΖΑ

Σέ κάποιο έντυπο πού δέν γνωρίζω, δημοσιεύθηκε ένα κείμενο του πρώην μέλους της Συντακτικής Έπιτροπής της Νέας Κοινωνιολογίας Γιώργου Οικονόμου, ως «ἀπάντηση» στο κείμενο μου για τήν άγνωστη νεότητα του Καστοριάδη, στο τεύχος 44 της Νέας Κοινωνιολογίας. Σημειώνω έδω για τους άναγνώστες ότι ο Οικονόμου απέπεμφθη από τήν Συντακτική Έπιτροπή της Νέας Κοινωνιολογίας για αντιδεοντολογική συμπεριφορά: ενώ έστειλε τό κείμενό του στην Νέας Κοινωνιολογίας και έλαβε τήν αυτόνομη διαβεβαίωση ότι θά δημοσιευθεί μαζί με άλλες επιστολές περί Καστοριάδη πού έφθασαν εν τώ μεταξύ, άπροειδοποίητα τό δημοσίευσε σε κάποιο άλλο έντυπο, έντελώς άγνωστο σε μάς, με τήν αίτιολογία ότι «δέν μπορούσε νά περιμένει». Ως εάν ή έπιστημονική κοινότητα περίμενε με άγωνία τήν απάντηση Οικονόμου. Έν πάση περιπτώσει, επειδή στο mail μου υπάρχει ακόμα ή επιστολή Οικονόμου μαζί με τό αίτημα δημοσίευσής της, ανταπαντώ έδω.

Στό κείμενό του, ο Οικονόμου προσπαθεί χωρίς έπιτυχία νά άποκρούσει τήν άποφή μου ότι ή σκέψη του νεαρού Καστοριάδη έπηρεάστηκε καθοριστικά από τόν πλατωνικό ιδεαλισμό και τήν καντιανή ήθική πού δίδασκαν οι Κανελλόπουλος, Θεοδωρακόπουλος και Τσάτσος στον Μεσοπόλεμο και στην Κατοχή. Χρησιμοποιεί τό έπιχείρημα ότι «οι καθηγητές Π. Κανελλόπουλος και Κ. Τσάτσος υπηρέτησαν, με τά κείμενά τους και τήν προσωπική τους δράση, αυταρχικές και αντιδημοκρατικές μορφές εξουσίας» κ.λπ.

Άλλά πώς ή μεταπολεμική πολιτική δράση των δύο αυτών προσωπικοτήτων άποτελεί άντεπιχείρημα στην προπολεμική τους επίδραση στον Καστοριάδη; Πέραν αυτού του άτοπου έπιχειρήματος, και επί της ουσίας, ο Οικονόμου άγνοεί βασικά ιστορικά γεγονότα. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος υπήρξε σφοδρός πολέμιος έμπράκτως τόσο της Δικτατορίας Μεταξά όσο και αυτής των Συνταγματαρχών, έδιώχθη και εξορίστηκε από τόν Μεταξά, άνετράπη βιαίως, συνελήφθη και περιορίστηκε κατ' οίκον άπ' τους

Συνταγματάρχες, όταν διάφοροι αυτοπροσδιοριζόμενοι ως άριστεροί έκαναν αντίσταση στα καφενετα των Παρισίων.

«Η κατανόηση της Αρχαίας Αθήνας εξαντλείται στον μέν Κανελλόπουλο στην περιβόητη παρομοίωση της μετεμφυλιακής Ελλάδας των έξοριών και των βασανιστηρίων με τόν Παρθενώνα...». Προφανέστατα ο Οικονόμου άγνοεί έντελώς τά κλασσικά έργα του Κανελλόπουλου 'Από τόν Μαραθώνα στην Πύδνα, τήν Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος κ.λπ. Ένώ έπαναλαμβάνει μία κατ' επανάληψιν διαφευθεύσα δήλωση περί Παρθενώνος της δεκαετίας του '40, τήν όποία τόν προκαλώ νά τεκμηριώσει με τήν πρωτότυπη δημοσίευσή της στον άθηναικό τύπο.

Άντίστοιχη ύποτιμητική του αναφορά στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, πού έλάμπρυνε τό προεδρικό αξίωμα με τήν πνευματικότητά του, άνανακλά πολιτικές έμπάθειες της δεκαετίας του '50, και μάλλον δέν χρήζει κ' άπαντήσεως.

Προσπερνώντας τίς φιλοσοφικές άκροβασίες πού έπιχειρεί ο Οικονόμου για νά άντικρούσει τήν σχέση της αυτονομίας με τήν καντιανή ήθική, τήν όποία έχω ήδη τεκμηριώσει έπαρκώς, έρχομαι στις «άμφιλεγόμενες άπόψεις του Πουλάκου και του χουντικού Τσάκωνα, ότι δήθεν ο Καστοριάδης δέν υπήρξε ποτέ μαρξιστής». Ο Δημήτριος Τσάκωνας, πέραν της χουντικής του ιδιότητας, υπήρξε κορυφαίος κοινωνιολόγος και -πολλές δεκαετίες πριν τήν γέννηση του Οικονόμου- στενός φίλος και συνεργάτης του Καστοριάδη. Όπως και ο (μή χουντικός) Δημήτριος Πουλάκος. Έπομένως, ή μαρτυρία τους έχει μεγαλύτερη σημασία από τίς διαβεβαιώσεις του άνύπαρκτου τότε Οικονόμου.

Ο Οικονόμου έπιτίθεται, στην επιστολή του, άδοκήτως και στον νεαρό έπιστήμονα Σ. Β. Στολίγκα, διότι αυτός αφιέρωσε τό μικρό (και έξαιρετικά ένδιαφέρον, διότι άποδίδει στον Καστοριάδη μία αντίστροφη μεταφυσική) κείμενο του στον μέντορά του μακαριστό Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χριστόδουλο, ύπόθεση άπολύτως προσωπική. Έπενθυμίζω ότι ο Οικονόμου είχε παλαι-

ότερα αφιερώσει κείμενό του για τον Καστοριάδη στην *Νέας Κοινωνιολογία* στον Άγιδα Στίνα, φίλο του και μέντορά του. Δεν βλέπω γιατί ο Στίνας είναι «πολιτικώς ὀρθότερη» ἔννοια ἀπό τόν Χριστόδουλο. Καί δέν βλέπω μέ ποιό δικαίωμα ὁ Οἰκονόμου παρεμβαίνει στήν ἐπιλογή τῆς προσωπικῆς ἀφιέρωσης τοῦ συγγραφέα ἑνός κειμένου.

Ὁ Οἰκονόμου ἐπίσης ἀναγνωρίζει στήν ταπεινότητά μου καί στόν νεαρό Στολίγκα «παγκόσμια πρωτοτυπία» στήν ἐρμηνεία τοῦ Καστοριάδη, ὡς ἕαν ἡ πρωτοτυπία στήν ἐπιστήμη νά ἀποτελεῖ μίσημα. Αὐτό δείχνει τήν βαθειά συντηρητική σκέψη

τοῦ Οἰκονόμου καί τόν ἐγκλωβισμό του στά παραδεδεγμένα σχήματα ἀνάλυσης τοῦ Καστοριάδη, κάτι πού ἀσφαλῶς ἀντιβαίνει στόν πυρῆνα τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἴδιου τοῦ Καστοριάδη.

Ἐπίσης δείχνει τήν γνωστή τάση τῶν νεοελληνικῶν «μικρομάγαζων» νά διαφυλάσσουν ζηλότυπα τήν ἰδεολογική τους πραμάτεια, ἔναντι τῶν «παρείσακτων» πού εἰσβάλλουν στόν χῶρο τῆς «ἀποκλειστικῆς» τους ἀρμοδιότητας.

Αὐτά περὶ Οἰκονόμου καί δέν θά ἐπανέλθω.

Μελέτης Ἡ. Μελετόπουλος

ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΗ Η. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΥ «Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΝΕΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ»

Τό ἄρθρο τοῦ Μελέτη Ἡ. Μελετόπουλου «Ἡ ἄγνωστη νεότητα τοῦ Καστοριάδη», πού δημοσιεύθηκε στό τεῦχος 44 τῆς *Νέας Κοινωνιολογίας*, εἶναι ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον γιατί ἀποκαλύπτει κάποιες ἄγνωστες πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη. Ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀφήγηση γιά τίς σχέσεις τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη μέ στοχαστές τῆς γενιᾶς του πού ἀνήκαν σέ ἄλλα ἰδεολογικοπολιτικά στρατόπεδα, ὅπως ὁ Δημήτριος Τσάκωνας. Τέτοιες σχέσεις εἶναι ἔνδειξη ἑνός πολιτισμοῦ πού διαχωρίζει τό πρόσωπο ἀπό τίς ἰδέες καί τίς πράξεις καί ἔτσι ἡ ἰδεολογικοπολιτική ἀντίθεση δέν ἐμποδίζει τόν σεβασμό ἢ καί τήν φιλία ἀκόμα καί ἀνάμεσα σέ ἰδεολογικούς ἢ πολιτικούς ἀντιπάλους. Ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα ἔχει ἀνάγκη νά ξαναβρεῖ αὐτόν τόν πολιτισμό της, ἀποφεύγοντας ξένα πρότυπα πού θέλουν τόν ἀντίπαλο νά ρίχνεται στήν πυρά.

Λείπει ὅμως ἀπό τό ἄρθρο ἡ κριτική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη, κυρίως ἀπό τήν πλευρά τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ (βλ. Γεωργίου Ι. Μαντζαρίδη, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Ἐκδόσεις Π. Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999). Τήν ἀποτολμῶ πολύ σύντομα. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Κορνήλιος Καστοριάδης δέν ἐστερεῖτο θάρρους νά ἀντιταχθεῖ ὄχι μόνον στόν ἰδεαλισμό ἀπό τόν ὁποῖον ξεκίνησε, ἀλλά καί στόν σοσιαλισμό,

ὅπως αὐτός ἐκφράσθηκε ἀπό τήν Σοβιετική Ἐνωση. Εἶναι ἐξ ἴσου σαφές ὅτι ἀναζητᾶ κάτι ἄλλο, μή ἀρκούμενος στά εὐκολα πού ἀναμασοῦν οἱ πολλοί στήν Δύση. Ἀλλά φαίνεται νά θέλει νά ξεχάσει τήν οἰκογένειά του καί τήν Πόλη καί νά ξεφορτωθεῖ τό «βάρος» τῆς Ρωμισύνης. Σέ αὐτό δέν εἶναι μόνος. Τό σύνολο σχεδόν τῆς νεοελληνικῆς διανόησης, μέ λίγες φωτεινές ἐξαιρέσεις, προσπαθεῖ νά ἀποτινάξει ἀπό πάνω του τό βάρος τῆς Ρωμισύνης καί βρίσκεται ἀπό τήν Ἐπανάσταση σέ μία βαβυλωνία αἰχμαλωσία σέ δυτικές ἰδεολογίες καί ἰδεοληψίες.

Τό κλειδί γιά τήν κατανόηση τῆς σχέσης του μέ τήν Ὀρθοδοξία μᾶς τό δίνει ὁ Μελέτης Ἡ. Μελετόπουλος, μέ τήν ἀναφορά του ὅτι κατά τόν Κορνήλιο Καστοριάδη ὁ ἰδανικός πολίτης εἶναι ὁ «ἄθεος καί μεταφυσικά ἀποχρωματισμένος». Τά δύο αὐτά κατηγορήματα: «ἄθεος-μεταφυσικά ἀποχρωματισμένος» συνδέονται μόνον στά πλαίσια μιᾶς ἀντίληψης πού ταυτίζει τήν θρησκεία μέ τήν μεταφυσική. Ὅμως, αὐτή ἡ ἀντίληψη δέν ἔχει καμμία σχέση μέ τήν Ὀρθοδοξία, πού δέν εἶναι θρησκεία ἀλλά ἐμπειρική θεογνωσία σέ αὐτόν τόν κόσμο, κατά τό βιβλικό «ἐν τῷ Ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια» καί τό πατερικό «ὅποιος δέν δεῖ τόν Θεό σέ αὐτόν τόν κόσμον δέν θά Τόν δεῖ οὔτε στόν ἄλλο». Ἡ θεωρία αὐτή τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κάθαρσης, τοῦ φωτι-

σμοῦ καί τῆς θέωσης, πού μόνον σέ αὐτόν τόν κόσμο μπορεῖ νά γίνει, ὅχι στόν μεταφυσικό, καί ἀποτελεῖ θεραπεία τῆς ἀρρώστιας τῆς θρησκείας (βλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννη Σ. Ρωμανίδη, Ἡ θρησκεία εἶναι νευρολογική ἀσθένεια, ἡ δέ Ὁρθοδοξία ἡ θεραπεία τῆς, <http://www.romanity.org/htm/rom.e.02.i-thriskaia-einai-neurobiologiki-astheneia.01.htm>).

Ἐπίσης, ἡ σύνδεση πού κάνει ὁ Κορνήλιος Καστοριάδης κατά τόν Μελέτη Μελετόπουλο ἀνάμεσα στήν ἐλευθερία καί στό αὐτεξούσιο καί ἀνεξάρτητο, μιά σύνδεση πού ἔχει ἐπικρατήσει γενικά στήν ὑλιστική ἐποχή μας, σημαίνει, κατά τήν Ὁρθόδοξη Παράδοση, ὑποταγή σέ χίλια πάθη. Ἡ ἀνεξαρτητοποίηση ἀπό τόν Θεό, δηλαδή τήν πραγματική ἐλευθερία, ὀδηγεῖ σέ ἕναν ἄνθρωπο ψυχικά ἄρρωστο, αἰχμάλωτο τῶν

παθῶν του, ἀνίκανο νά βοηθήσει τόν ἑαυτό του ἢ τοὺς ἄλλους καί ἔτσι κοινωνικά προβληματικό καί περιθωριακό. Ἀντίθετα, αὐτός πού περνᾷ μέσα ἀπό τήν Ὁρθόδοξη ψυχοθεραπεία, μέ τήν κάθαρση, τόν φωτισμό καί τήν θέωση, γίνεται ψυχικά ὑγιές καί κοινωνικά χρήσιμος ἄνθρωπος, κέντρο τῆς σωστῆς κοινωνικῆς ζωῆς (βλ. Πατέρα Μωυσῆ Ἀγιορείτη, Ἡ κοινωνία τῆς ἐρήμου καί ἡ ἐρημία τῶν πόλεων).

Κατατίθεται αὐτό τό σχόλιο, μέ σεβασμό γιά τόν Κορνήλιο Καστοριάδη, σάν ἕνα δάκρυ παρὰ τῶ ποταμῶ Βαβυλῶνος, μέ τήν ἔκφραση τῆς ἐλπίδας ὅτι θά βροῦμε ἕνα μονοπάτι νά ἀνηφορήσουμε καί πάλι πρὸς τὰ «ὄρη τὰ ὑψηλά τοῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγή τοῖς λαγωοῖς».

Σπῦρος Β. Μπαζίνιας

Η ΟΨΙΜΗ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ

Μέ τόν τίτλο: «Οἱ Ἕλληνες, οἱ Ρωμαῖοι κι ἐμεῖς. Ἡ Ἀρχαιότητα εἶναι σύγχρονη;», ἡ γαλλικὴ ἐφημερίδα *Le Monde* ὀργάνωσε συνέδριο στήν περιοχή τῆς Γαλλίας Le Mans τό 1991. Τά κείμενα τοῦ συνεδρίου συλλέχθηκαν καί ἐκδόθηκαν ἀπό τήν ἐφημερίδα. Ἦταν τό ἐτήσιο συνέδριο πού ὀργάνωνε ἡ *Monde* πάνω στά προβλήματα τῆς ἐποχῆς. Ἐκεῖ ὁ Κορνήλιος Καστοριάδης μίλησε γιά τήν κλήρωση στήν ἀρχαία Ἀθήνα, χωρίς ὅμως νά τῆς δώσει τήν σημασία πού τῆς ἔχει δώσει ὁ Μωυσῆς Φίνλεϊ:

«Ἀλλά αὐτές οἱ ἀρχές [οἱ ἀθηναϊκές ἀρχές] χωρίζονται σέ δύο κατηγορίες: τίς ἀρχές πού οἱ ἀρμοδιότητές τους συνεπάγονται κάποια ἐμπειρία καί αὐτές οἱ ἀρχές εἶναι αἰρετές. Καί καθὼς ἡ ὑπόθεση, ἴσως ὄχι ἀποκλειστική ἀλλά κεντρική, τῶν ἐλληνικῶν πόλεων εἶναι ὁ πόλεμος, ἡ ἐμπειρία ἡ πιό σπουδαία εἶναι ἐκείνη πού ἀφορᾷ τόν πόλεμο, ἐπομένως οἱ στρατηγοί εἶναι αἰρετοί. Ὁλόκληρη μιά σειρά ἀπό ἄλλες ἀρχές, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἀρχετές εἶναι σπουδαῖες, δέν εἶναι αἰρετές, γίνονται ἄρχοντες μέ κλήρωση ἢ μέ περιτροπή ἢ μέ ἕνα σύστημα πού συνδυάζει καί τοὺς δύο τρόπους, ὅπως ὅταν πρόκειται γιά τοὺς πρυτάνεις ἢ τοὺς ἐπιστάτες τῶν πρυτάνεων, οἱ ὁποῖοι γιά

μιά μέρα παίζουν τόν ρόλο τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (*Republique*) τῶν Ἀθηναίων».

Ὁ Καστοριάδης δέν ἀναφέρει πῶς οἱ αἰρετοὶ στρατηγοὶ δέν ἀντιπροσωπεύουν παρὰ τό 0,06% τῶν ἀρχόντων, ἐνῶ τὰ 99,94% εἶναι κληρωτοί, ὅπως μπορεῖ νά τό ὑπολογίσει ὁποιοσδήποτε ἔχει διαβάσει τήν Ἀθηναίων Πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους καί πιό συγκεκριμένα τό ἐδάφιο 24. Κι ὅσο γιά τήν «περιτροπή», αὐτή δέν ὑπῆρχε στήν ἀρχαία Ἀθήνα. Ἡ περιτροπή συνεπάγεται τήν προβλεψιμότητα, ἡ κλήρωση ὄχι. Καί ἡ φιλοσοφία τῆς Δημοκρατίας θέλει τήν μὴ προβλεψιμότητα. Γιατί ἡ προβλεψιμότητα συνεπάγεται καί τήν διαφθοριμότητα. Αὐτά δέν φαίνεται νά τά συμερίζεται ὁ Καστοριάδης· ἔχει παραμείνει ἕνας διανοούμενος, ὅπως ὁ Σωκράτης ἢ ὁ Πλάτων, πού δέ θά δέχονταν πῶς ἡ πολιτικὴ δυνατότητα ἐνός βασιλιά ἢ πανεπιστημιακοῦ δέν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ὁποιοδήποτε μανάβη ἢ λιμενεργάτη.

Ἡ περιτροπή συνεπάγεται ἀκόμα καί νέα ἀνάληψη τοῦ ἀξιώματος. Ὅλα αὐτά, ὅμως, συνεπάγονται πάλι τήν προβλεψιμότητα τοῦ ἀρχοντα, τήν ὁποία οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελαν ἀκριβῶς νά ἀποφύγουν μέ τήν κλήρωση. Καί ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δέν

ήθελαν τήν περιτροπή καί τήν προβλεψιμότητά της, δέν είχαν χρησιμοποιήσει ποτέ τήν αλφαβητική σειρά. Παράδειγμα: ή σειρά τῆς πρυτανείας (δηλαδή τῆς διακυβέρνησης γιά ἕνα δέκατο τῆς χρονιάς) γιά κάθε φυλή καθοριζόταν μέ κλήρωση, γιά νά μήν μπορεῖ κανείς νά προβλέψει ποιά ἀπό τίς δέκα φυλές θά πρυτάνευε πρώτη καί ποιά τελευταία. Οἱ δέκα στρατηγοί ἐναλλάσσονταν στήν διοίκηση τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατεύματος, ἕνας κάθε μέρα, σύμφωνα μέ τήν κληρωμένη γιά τήν φυλή τους σειρά γιά τήν πρυτανεία. Στήν περίπτωση τῶν στρατηγῶν, βέβαια, δίνεται ἡ ἐντύπωση πῶς ἴσχυε ἡ περιτροπή, ἐφ' ὅσον κάθε δέκα μέρες ἐπανερχόταν ὁ ἴδιος στρατηγός. Κατ' οὐσίαν, ὅμως, πάλι ἡ κλήρωση εἶχε καθορίσει τήν σειρά.

“Ὅσο γιά τό ἀξίωμα τοῦ Ἐπιστάτη τῶν Πρυτάνεων, τά πράγματα ἦσαν τελείως σαφῆ. Τόσο αὐτό, ὅσο καί κάθε ἄλλο ἀξίωμα πού ἀνήκε στό ἀρχικό μόριο τῆς πολιτείας, δέν ἐπιτρεπόταν νά τό ἀναλάβει γιά δευτέρα φορά ὁ ἴδιος πολίτης. Ὑπῆρχε ἡ ἀρχή «οὐδένα δις ἄρχειν», σύμφωνα μέ τήν ὁποία κανείς δέν μπορούσε νά ἀναλάβει τό ἴδιο ἀξίωμα δύο φορές καί κανείς δέ μπορούσε νά ἔχει δύο ἀξιώματα ταυτόχρονα. “Ὅλα αὐτά γιατί ἡ Δημοκρατία δέν εἰσάγει τήν ἔννοια τῆς εἰδίκευσης καί τῆς ἐμπειρίας στήν Πολιτική. Τίς ἔννοιες τῆς εἰδίκευσης καί τῆς ἐμπειρίας καί στήν πολιτική τίς εἰσήγαγαν κατά τήν Ἑλληνική Ἀρχαιότητα ὁ Σωκράτης καί ὁ Πλάτων, καί ἀπό τότε ὅλοι οἱ ὀλιγαρχικοί τό ἐπαναλαμβάνουν. Ἡ ὄψιμη ἀρχαιογνωσία τοῦ Καστοριάδη δέν πάει πιό πέρα ἀπό τήν ὀλιγαρχική σκέψη τοῦ Πλάτωνος. Στήν ἐποχή μας, τήν ἔννοια τῆς εἰδίκευσης τήν εἰσάγει ὁ Κοινοβουλευτισμός, ὁ ὁποῖος εἶναι Συρρικνωμένη Μοναρχία καί ὀλιγαρχικό πολιτικό σύστημα, κι ἄς σφετερίζεται τό ὄνομα τῆς Δημοκρατίας.

“Ὁ Ἑλληνο-γάλλος φιλόσοφος Καστοριάδης εἶχε ἀσχοληθεῖ μέ τήν Ἑλληνική Ἀρχαιότητα ἀπό τά νιάτα του. Αὐτό γίνεται σαφέστατο ἀπό τά ἀφιερῶματα πού τοῦ ἔχουν γίνει ἀπό τήν *Νέα Κοινωνιολογία* (τεῦχη 31, 43 καί 44). “Ὅμως, οὐσιαστικά, δέν εἶχε μπορέσει ποτέ νά δεῖ πιό μακριά ἀπό τήν ὀλιγαρχική ἄποψη τοῦ Σωκράτους καί τοῦ Πλάτωνος. Παρέμεινε ὀλιγαρχικός κατά βάθος, ἐπηρεασμένος ἀπό τόν μαρξισμό καί ὡς ἀναγνωρισμένος διανοούμενος, καί ἡ βαθύτερη ἔννοια τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς

Δημοκρατίας δέν τόν ἄγγιξε. “Ἄλλωστε τήν Κλήρωση, πού πολύ λίγο τήν ἀναφέρει στό πονημάτιό του: *Ἡ ἀρχαία ἑλληνική δημοκρατία καί ἡ σημασία της γιά μᾶς σήμερα* (Ἐκδ. Ὑψίλον / βιβλία, Ἀθήνα 1986), ὑποστηρίζω ὅτι τήν ἔμαθε ἀπό τόν γράφοντα σχετικά ὄψιμα καί νά πῶς.

Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1983, στό τεῦχος 83 τοῦ περιοδικοῦ *Διαβάζω*, στίς σ.σ. 22-30, δημοσιεύθηκε ἄρθρο μου μέ τίτλο: «Ὁ Μάρξ καί οἱ ἀρχαῖοι». Ἐκεῖ παρουσιάζεται ἀναλυτικά ἡ ἀνεπαρκής κατανόηση ἀπό τόν Μάρξ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτικῆς σκέψης. Κάποιοι διάβασαν τό ἄρθρο καί ἀναζήτησαν τόν συγγραφέα του. Τόν Φεβρουάριο-Μάρτιο τοῦ 1985, ἡ κινηματογραφική ομάδα «Παρασκήνιο» τῆς Τέτας Παπαδοπούλου καί τοῦ Τάκη Χατζόπουλου ζήτησαν τήν συνδρομή τοῦ γράφοντος γιά μιά μικρῆ ταινία μέ θέμα τήν Ἀρχαία Ἑλλάδα καί τήν Δημοκρατία. Τότε διαπιστώθηκε ἀπό τόν γράφοντα πῶς οἱ ἰθύνοντες τοῦ «Παρασκηνίου» γνώριζαν τόν Κορνήλιο Καστοριάδη καί εἶχαν σχέσεις μαζί του τουλάχιστον ἀπό τό 1984. Αὐτό ἐμφαίνεται καί ἀπό τόν Πρόλογο τοῦ ἴδιου τοῦ Καστοριάδη στό ἀναφερόμενο πονημάτιό του ἀλλά καί ἀπό τό κυρίως κείμενο (σελ. 13). Στό ἐργαστήριο τῶν δύο κινηματογραφιστῶν εἶδα σέ γενικές φάσεις τήν διάλεξη τοῦ Καστοριάδη στό Λεωνίδιο· αὐτή εἶχε γίνει στίς 17 Αὐγούστου 1984. Τότε διαπίστωσα ὅτι διακήρυσσε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐφάρμοζαν τήν *περιτροπή* στήν ἀνάδειξη τῶν ἀρχόντων τους. Σ' αὐτό τό λάθος τόν ὥθησε προφανῶς ἡ ἑλλιπής γνώση του γιά τήν ἀθηναϊκή Δημοκρατία καί ἡ παλαιομαρξιστική του τάση, πού θεωρεῖ τήν *περιτροπή* ἀμεσοδημοκρατική κατάκτηση (βλ. τό πονημάτιό του καί τήν συζήτηση πού ἐπακολούθησε, σ.σ. 39, 57). Τοῦ διεμήνυσα λοιπόν μέσω τῆς Τέτας Παπαδοπούλου καί τοῦ Τάκη Χατζόπουλου πῶς οἱ Ἀθηναῖοι δέν χρησιμοποιοῦσαν τήν *περιτροπή* ἀλλά τήν *Κλήρωση*. Ἔτσι στό βιβλίό του (σ.σ. 31 καί 35) ἀναφέρει τήν *Κλήρωση*, χωρίς ὅμως νά τῆς ἀποδώσει τήν δέουσα σημασία. Καί παρ' ὅλ' αὐτά, ὅμως, ὁ Καστοριάδης ξαναμιλάει -καί εἶναι βασικό του λάθος- γιά *περιτροπή* μαζί μέ τήν *Κλήρωση* βέβαια αὐτή τήν φορά, τόσο στό συνέδριο τοῦ 1991, ὅπως τό ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, ὅσο καί στό τελευταῖο ἔργο του, πού ἐκδόθηκε μεταθανάτια: *Παίρνουν τό ἀξίωμα μέ κλήρωση ἢ ἐκ περι-*

τροπής ή μ' ένα σύστημα πού συνδυάζει αυτά τα δύο, όπως στην περίπτωση των πρυτάνεων και των επιστατών των πρυτάνεων, οι οποίοι παίζουν τον ρόλο του "προέδρου της Δημοκρατίας" των Αθηναίων για μία μέρα. (βλ. Κόρν. Καστοριάδης, *Η άνοδος της άσημαντότητας*. "Υφίλον / βιβλία, Αθήνα 1999, σ.σ. 198-199).

Τό 1992 βρέθηκα στο Παρίσι και πήγα ν' ακούσω τον Καστοριάδη. Πλησίαζε όμως τό Πάσχα και ο Καστοριάδης είχε ήδη φύγει. Συνάντησα μία ομάδα μαθητών του, πού είχαν αποφασίσει νά ιδρύσουν Σύλλογο Φίλων του Καστοριάδη. Πρότεινα τό προεδρείο του Συλλόγου νά είναι κληρωτό, πιστεύοντας πώς ο Καστοριάδης θά είχε μεταδώσει τήν γνώση του για τήν συσχέτιση της ("Αμεσης) Δημοκρατίας μέ τήν κλήρωση στους μαθητές του. Φάνηκε όμως ότι οι μαθητές του Καστοριάδη αγνοούσαν τήν βασική αυτή συσχέτιση. Αργότερα έμαθα πώς ο Σύλλογος έγινε μέ βάση τήν έκλογή και πρώτος πρόεδρος του στάθηκε ο έλληνοιστής Vidal-Naquet.

Κατά τό συνέδριο πού είχε διοργανώσει ή *Monde*, κάποιος άκροατής έθεσε στον Καστοριάδη τήν έρώτηση: «Δέν μπορούμε νά σκεφθοῦμε πώς οι Έλληνες άπεχθάνονταν τήν έξουσία και δέν τήν θεωρούσαν παρά άναγκαίο κακό, καθώς τό δείχνει για παράδειγμα ή χρήση της κλήρωσης στην θέση της έκλογής». Μέ τό ρήμα «άπεχθάνονταν» ο άκροατής έκανε σαφή τήν άναρχική ή άναρχίζουσα ιδεολογία του και ήταν φανερό πώς ήταν έλάχιστα γνώστης της Δημοκρατίας, όπως συμβαίνει ακόμα και τώρα μέ τους άναρχικούς. Ο Καστοριάδης δέν φαίνεται νά άσχολήθηκε μ' αυτήν τήν έρώτηση. Ο άκροατής πάλι δέν φαίνεται νά είχε καταλάβει πώς οι άρχαίοι Έλληνες δέν ήταν δυνατόν νά άπεχθάνονταν τήν έξουσία.

Οι Έλληνες θά έπρεπε νά άπεχθάνονταν τους ίδιους τους έαυτούς τους, αν άπεχθάνονταν τήν έξουσία, επειδή ή έξουσία μέσω της κλήρωσης δινόταν μέ τήν ίδια πιθανότητα σ' όλους τους πολίτες· κανείς και για κανέναν λόγο δέν ήταν περισσότερο εϋνοημένος ή άδικημένος στις διάφορες κληρώσεις. Τό όνομα όποιου είχε κληρωθεί και θητεύσει σέ κάποιο άξίωμα δέν ξαναέμπαινε πιά στά κληρωτήρια, πού άφορούσαν τό άξίωμα αυτό. Η σκέψη πώς οι Έλληνες μέ τήν κλήρωση ανέθεταν τάχα στους θεούς τους τήν ανάδειξη του

άρχοντα είναι από άστοχη μέχρι φαιδρή, όταν είναι γνωστή ή άρχή «οὐδένα δις άρχειν» και ή άφαίρεση του όνόματος από τήν κληρωτίδα όποιου είχε άσκήσει τό άξίωμα. Οι Έλληνες πίστευαν στους θεούς τους αλλά φαίνεται πώς δέν ήθελαν νά άφήσουν κάποιον θεό νά δείξει για δεύτερη φορά τήν εϋνοιά του σέ κάποιον πολίτη!

Οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν τήν κλήρωση, για νά μπορεί κάθε πολίτης νά άσκει έξουσία και στά τρία μόρια της πολιτείας. Γιατί κάθε πολίτης έθεωρείτο ικανός γι' αυτό. Κι αυτά δέν τά έξασφαλίζει ή έκλογή, στην όποία φαίνεται νά ήταν προσκολλημένος και ο άναρχικός έρωτητής του Καστοριάδη. Είναι φανερό πώς δέν ήξερε ο άκροατής αυτός πώς οι Έλληνες μέ θετικό όρισμό είπαν πώς ή Δημοκρατία ταυτίζεται μέ τήν κλήρωση, ενώ ή Όλιγαρχία ταυτίζεται μέ τήν έκλογή. Τήν επιγραμματική ρήση του Άριστοτέλους «δημοκρατικόν μέν τό κληρωτάς είναι τάς άρχάς τό δ' αίρετάς όλιγαρχικόν» (Άριστοτέλης, *Πολιτικά*, Δ, 1294β 8-9) τήν αγνοούσε βέβαια ο Γάλλος έρωτητής αλλά και ο Καστοριάδης δέ φαίνεται νά τήν είχε υπ' όψιν του. Τήν άσκηση της έξουσίας τήν εϋδοκούσε κάθε Έλληνας πολίτης. Τήν μονοπώλησή της, όμως, τήν κατέτρεχε και συλλογικά και άτομικά, όπως έχει καταγραφεί στον Όρχο των Αθηναίων Έφήβων. Και όνομάστηκε τύραννος όποιος μονοπώλησε τήν έξουσία μέ τίς παρεπόμενες για τόν ίδιο συνέπειες. Κατά τόν Πλούταρχο, είπε ο Θαλής ο Μιλήσιος, όταν τόν ρώτησαν τί θά ήταν τό πιό παράδοξο: «Νά δεις γέρο τύρανο!» Γιατί, βέβαια, οι Έλληνες τόν τύρανο δέν τόν άφηναν νά γεράσει. Κι όποιος σκότωνε τύρανο αναδεικνυόταν σέ ήρωα.

Τήν γνώση του για τήν Δημοκρατία ο Καστοριάδης τήν άρύεται όχι άμεσα από τήν Αθηναίων Πολιτεία του Άριστοτέλους, αλλά νομίζει ότι τήν εκμαιεύει από τόν «Επιτάφις», πού ο όλιγαρχικός Θουκυδίδης άποδίδει στον Περικλή. Τό κείμενο, όμως, αυτό ουσιαστικά δέν λείει τίποτε για τό δημοκρατικό πολίτευμα και τίποτε για τήν Κλήρωση. Ο «Επιτάφις» παρουσιάζει τήν Αθήνα σαν μεγάλη επεκτατική δύναμη κι όχι ως τήν κύρια έλληνική προσπάθεια νά κρατηθούν οι Έλληνες ένωμένοι, έτσι ώστε νά μήν τολμήσουν πιά οι Μηδο-Περσο-Φοίνικες στην Ανατολή και οι Καρχηδόνιοι στην Δύση νά θίξουν

τίς Ἑλληνικές Πόλεις. Καί σ' ὄλο τό κείμενο, ἄλλωστε, τοῦ Θουκυδίδη, ἡ Κλήρωση μιά φορά μόνο ἀναφέρεται, ὅταν ὁ ὀλιγαρχικός ἱστορικός λέει (Θουκ. Η, 66 1) πώς ἡ Ὀλιγαρχία τῶν Τετρακοσίων κατάργησε τήν Βουλή τῶν Πεντακοσίων, πού ἦταν «ἀπό τοῦ κυάμου», δηλαδή εἶχε βγεῖ μέ τά κουκιά, μέ τήν Κλήρωση, ἀφοῦ οἱ κληρώσεις γίνονταν συχνά μέ κουκιά.

Ὁ Καστοριάδης φαίνεται πώς ἀσχολήθηκε μέ τήν Δημοκρατία, ἀκριβῶς γιά νά ὑποστηρίξει τό ἀδύνατο τῆς ἀναβίωσής της. Ἔχει γραφεῖ χαρακτηριστικά στό ὀπισθόφυλλο καί τῶν δύο ἐκδόσεων (1986 καί μεταθανάτια 1999) τῆς Ἀρχαίας ἑλληνικῆς δημοκρατίας..., μέ δική του προφανῶς ὑπόδειξη:

«Δέν βλέπω, ὅπως νομίζω ὅτι καί κανεῖς δέν μπορεῖ νά δεῖ, ἐκτός ἄν εἶναι τελείως φαντασιόπληκτος ἢ προγονόπληκτος, τήν ἀρχαία Ἑλλάδα ὡς πρότυπο τό ὅποιο θά ἀρκοῦσε νά τό ἀντιγράψουμε γιά νά βροῦμε τήν ἐλευθερία, τήν δικαιοσύνη, τήν ἰσότητα καί πᾶν τό ἀγαθόν. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα δέν εἶναι πρότυπο, οὔτε μοντέλο πρός μίμηση, ὅπως ἄλλωστε δέν μπορεῖ νά εἶναι κανένα ἱστορικό ἔργο σέ ὅποιονδήποτε τομέα. Θεωρῶ, ὅμως, ὅτι μπορεῖ νά λειτουργήσει γιά μᾶς σάν γονιμοποιό σπέρμα, δεδομένου ὅτι μᾶς ἐπιτρέπει νά δοῦμε ἐν τῇ γενέσει τους πληθώρα στοιχείων πάντοτε ἐπικαίρων μπορεῖ καί πρέπει νά εἶναι γιά μᾶς κέντρισμα, ἔμπνευση καί πηγῆ ἰδεῶν».

Οὐσιαστικά, στό ἀπόσπασμα αὐτό θεωρεῖται «φαντασιόπληκτος ἢ προγονόπληκτος» ὅποιος θά πρότεινε ἀναβίωση τῆς κλήρωσης. Ὅσο γιά τό «κέντρισμα, ἔμπνευση καί πηγῆ ἰδεῶν» πού προτείνει, αὐτό γίνεται ἀπό τήν Ἀναγέννηση μέχρι σήμερα, χωρίς τήν προτροπή τοῦ Καστοριάδη.

Ἐν κατακλείδι, κρίνουμε σκόπιμο νά κάνουμε μιά συνοπτική κρίση γιά τόν Ἑλληνισμό καί τό

πολίτευμά του. Ἡ ἀφομοιωτική ιδιότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν πάντα πολύ μεγάλη. Αὐτό ὀφείλεται στήν ἀνωτερότητα πού τοῦ ἐπέφερε τό ἰσοκρατικό πολίτευμα. Χωρίς τήν Ἰσοκρατία, πού στήν Ἀθήνα ἔγινε Δημοκρατία καί Κλήρωση, ἡ Ἑλλάδα δέν θά εἶχε ἀναδειχθεῖ πρωτοπόρα στήν φιλοσοφία, τήν ἐπιστήμη, τήν τέχνη. Γι' αὐτό, ὅποιοι λαοί καί νά κατέλαβαν τήν Ἑλλάδα τελικά ἐξελληνίστηκαν, ἀφήνοντάς μας μόνο, κάποιες λέξεις καί κάποια τοπωνύμια. Ἔτσι, εἶναι πιό εὐκολο νά δεχθεῖς ὅτι εἶσαι κληρονόμος τοῦ Σόλωνος, τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Θαλῆ, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, παρά τοῦ τυχαίου κτηνοτρόφου. Γιά παράδειγμα, ὁ Χριστιανισμός ἔχει δανεισθεῖ ὅλη του τήν ὀρολογία ἀλλά καί ἔννοιες ἀπό τήν Ἀθηναϊκή Δημοκρατία (ἐκκλησία, λειτουργία, ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος), δημιουργία, φιλανθρωπία, ἰσότητα κ. ἄ. ἔχει ἐνστερνισθεῖ τά περισσότερα ἀρχαιοελληνικά ἔθιμα, ἔχει καταλάβει τούς ἀρχαιοελληνικούς μικρότερους ἢ μεγαλύτερους ναούς, ἐγκαθιστώντας ἐκεῖ τούς δικούς του ἁγίους· ἔχει ἀναθέσει τίς ἀρμοδιότητες τῶν ἀρχαιο-ἐλληνικῶν θεῶν σέ δικούς του ἁγίους. Κλασσικό παράδειγμα εἶναι ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθέρου δίπλα στήν Μητρόπολη τῆς Ἀθήνας· ὁ ναῖσκος ἔχει κατασκευαστεῖ πάνω στόν ἀρχαῖο ναῖσκο τῆς Ἐλευθῶς καί ἔχει ἀφιερωθεῖ στόν Ἁγιο Ἐλευθέριο· ἡ Ἐλευθῶ εἶναι κόρη τοῦ Δία καί τῆς Ἥρας καί ἀρμοδιότητά της εἶναι ὁ τοκετός· τήν ἴδια ἀρμοδιότητα ἔχει καί ὁ χριστιανός ἅγιος. Ὅλα αὐτά μέσα στήν προσπάθεια νά ἐπικρατήσει. Ἀποτέλεσμα στάθηκε ὁ ἐξελληνισμός τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἀφομοιωτική δύναμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀφείλεται, πιστεύω, στήν Δημοκρατία.

Ἀλέξανδρος Κόντος

www.newsociology.gr

Στήν Ἱστοσελίδα μας ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά διαβάσει σέ μορφή PDF τά προηγούμενα τεύχη τῆς ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, καθώς καί πληροφορίες σχετικά μέ τήν δομή καί τήν λειτουργία τοῦ περιοδικοῦ.